

RESPUBLIKA ILMYIY-TEXNIK ANJUMANI

**CHET TIL TA'LIMIGA INNOVATSION YONDOSHUV
TAMOYILLARI VA ILMYIY-AMALIY
TARJIMA MUAMMOLARI**

5-6 may 2023-yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIJ TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

**“CHET TIL TA‘LIMIGA INNOVATSION
YONDOSHUV TAMOYILLARI VA
ILMIY-AMALIY TARJIMA
MUAMMOLARI”**

MAVZUSIDAGI

**RESPUBLIKA ILMIY-TEXNIK
ANJUMANI**

5-6 may 2023-yil

Namangan, 2023-yil.

**“CHET TIL TA’LIMIGA INNOVATSION YONDOSHUV
TAMOYILLARI VA ILMIY-AMALIY TARJIMA MUAMMOLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjumani 5-6 may 2023-yil**

QO’MITA A’ZOLARI

Turg’unov S.T	- Namangan davlat universiteti rektori, professor, p.f.d.
Ataxanov Sh.N	- Namangan davlat universiteti Ilmiy ishlar va Innovatsiyalar bo’yicha prorektor, dotsent, t.f.n.
Mamadaliyev E. M.	- Namangan davlat universiteti, Jahon tillar fakulteti dekani
Tursunov A.H.	- Namangan davlat universiteti, Nemis va fransuz tillari kafedrası mudiri, dotsent, (PhD)
Saydaliyev S.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası professori, p.f.n.
Sodiqov Z. Y.	- Namangan davlat universiteti Ingliz tili va dadabiyoti kafedrası mudiri, dotsent, DSc.
Todjihodjayev M.M.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası dotsenti v.b., (PhD)
Tursunov H.B.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası dotsenti v.b., (PhD)
Tursunov Z.Z.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası katta o’qituvchisi

TASHKILY QO’MITA A’ZOLARI

Turg’unov S.T	- Rais, professor, Namangan davlat universiteti rektori.
Tursunov A.H.	- Rais o’rinbosari, Namangan davlat universiteti, Nemis va fransuz tillari kafedrası mudiri, dotsent, (PhD)
Ataxanov Sh.N	- Namangan davlat universiteti Ilmiy ishlar va Innovatsiyalar bo’yicha prorektor, dotsent, t.f.n.
Mamadaliyev E. M.	- Namangan davlat universiteti, Jahon tillar fakulteti dekani
Saydaliyev S.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası professori, p.f.n.
Sodiqov Z. Y.	- Namangan davlat universiteti Ingliz tili va dadabiyoti kafedrası mudiri, dotsent, DSc.
Todjihodjayev M.M.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası dotsenti v.b., (PhD)
Tursunov H.B.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası dotsenti v.b., (PhD)
Tursunov Z.Z.	- Namangan davlat universiteti Nemis va fransuz tillari kafedrası katta o’qituvchisi

uchun aynan bir vaqtni tushuntirish bilan bir qatorda o‘sha davr ruhi, manzarasini ham yaqqol tushunish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.- T.: Davlat miliy nashriyoti, 1990. – B.152.
2. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. Adabiyot va san’at nashriyoti, Toshkent, 1994 y.
3. Hamroev M. O‘zbek tili, -T.: 2007. –B.143.
4. Salomov G‘. «Tarjima tashvishlari», G‘.G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, -T.:1983, -B.16
5. Meliev S. Tarjima va falsafiy ma’no, Tarjima san’ati, maqolalar to‘plami, 5-kitob, -T.: 1980, -B. 252.

GERMANIYA HUDUDIDAGI SUV HAVZALARI NOMLARINING PAYDO BO‘LISH XUSUSIYATLARI

*Bozorova Rufina Sharopovna
Buxoro davlat universiteti
Nemis filologiyasi kafedrasida o‘qituvchisi
Nematillayeva Fotima Akmal qizi
Buxoro davlat universiteti
Nemis tili ta’lim yo‘nalishi 1-kurs talabasi*

Kirish. Suv havzalari nomlarini o‘rganish xalqlar madaniyati va mamlakatlarning geografik nomenklaturasida, tarixiy va tabiiy hududlar, dengizlar va boshqa tabiiy ob’yektlar nomlarida qanday aks etganligi haqida ma’lumot beradi. Hidronimiyaning mifologiya, folklor, badiiy adabiyot va san’atda aks etishi nuqtai nazaridan bu fan semiotikashunoslikda keng qamrovga ega.

Tilning nominativ birligi sifatida nom boshqa turdagi so‘zlarga qarama-qarshidir. Ismni boshqa turdagi lingvistik nominatsiya birliklaridan, ham ekstralingvistik, ham intralingvistikdan ajratish uchun ob’ektiv asoslar mavjud. Ekstralingvistik asos shuki, ism keng ma’noda narsa, predmetni bildiradi. Intralingvistik asos shundan

iboratki, faqat nom o'z kategoriyalarida ekstralingvistik denotatsiyalarning ob'ektiv mohiyatini - birlik / ko'plik, sintaksisdagi sub'ekt-ob'ekt munosabatlarini aks ettiradi. Ism narsaga nom beradi va shu bilan birga narsa tushunchasini ifodalaydi. Onimik lug'at til lug'atining boshqa qismlari bilan chambarchas bog'liq holda rivojlanadi. U tilda paydo bo'lgan, ijtimoiy va ishlab chiqarish munosabatlarini aks ettiruvchi yangi so'zlarni o'zlashtiradi. Gidronimlar til onomastikonining barcha sinflari ichida eng barqarori bo'lib, bu ular nomlagan predmetlarning barqarorligi bilan bog'liq.

Asosiy qism. Germaniyaning zamonaviy gidronomiyasi migratsiya natijasida paydo bo'lgan, bu davrda yangi kelganlar o'zlarining gidronimik modellarini olib kelishgan, o'zlarining o'tmishdoshlari nomlarini olishgan va o'zlashtirishgan, natijada yangi gidronimik tizimni tashkil qilishgan. Har qanday hududning gidronomiyasi ko'p tilli va turli yoshda bo'ladi. Biroq muayyan xalqning onomastik makoniga kiruvchi gidronimlarning ko'p tillilik va notekis yoshlarining namoyon bo'lishi o'ziga xos xususiyatlarga ega [1].

Aksariyat nemis gidronimlari suv havzalarining fizik-geografik xususiyatlarini belgilaydigan va atrofdagi tabiiy majmuaning xarakterli xususiyatlarini bildiradigan umumiy otlar – atamalar bo'lib hisoblanadi. Germaniyaning kelib chiqishi jihatdan har xil gidronimiyasi— qadimgi Yevropa, kelt, slavyan, germangacha, german, nemis kabi turli tarixiy nomlarni o'z ichiga oladi. Eng qadimgi gidronimlar hind-yevropalik leksikonlardir. Germaniyaning yirik suv havzalari nomlari uchun qadimgi Yevropadan kelib chiqqan 124 gidronim ajratilgan. Daryoning kattaligi va uning yoshi o'rtasida aniq bog'liqlik mavjud. Kattaroq daryolar qadimiy nomga ega. Ushbu nomlarning ko'plab Yevropa va Noyevropa tillarda yetarli etnolingvistik shaklda tarqalishi va mustahkamlanishini alohida Hind-Yevropa tillari paydo bo'lishidan oldingi davrda onimlarning paydo bo'lishi natijasida izohlash va tushunish mumkin [2].

Hozirgi Germaniya hududidagi gidronimlarning qadimgi Yevropa substrat qatlamiga mansubligi quyidagi lingvistik sabablar bilan bog'liq: a) nomni faqat nemis tiliga yoki uning oldingi german holatiga qarab etimologiyalash mumkin emasligi; b) gidronimlarning "suv", "daryo" (Wasserwort) semantik maydoniga yoki suv xususiyatlarini aks ettiruvchi lug'atga murojaat qilish; v) gidronimlarda tegishli

morfologik tuzilma, ildizning o'xshash semantikasi va o'xshash morfologik tuzilishga ega bo'lgan yozishmalar mavjudligi [3].

Qadimgi Yevropa gidronimiyasidagi eng mahsuldor ildizlar: *el-/*ol- "oqmoq, tinmay oqmoq", *uer-/*uor-/*ur- "suv, yomg'ir, daryo", *ser-/*sor- "quymoq" o'rganilayotgan ishda ko'p taqdim etiladi. *el-/*ol- ildizi bilan 15 ta hosila qayd etilgan: Ilm < Ilmina tipidagi -t- qo'shimchasi bilan - uchta hosila, Elz tipidagi -nt- qo'shimchasi bilan < Alantia - to'rtta hosila, Aller < Alara tipidagi v/~ fix -r- qo'shimchasi bilan uchta gidronim, -s- qo'shimchasi bilan Ilse < Ilsina - ikki onim, -str- qo'shimchasi bilan Alster < Alstria - uchta onim *ser-Asor- "oqmoq" ildizi bilan bitta Saar < Sara hosilasi belgilangan. *er-Aiog ildizi bilan to'rtta hosila hosil bo'ladi. Keltlar kelib chiqishi gidronimlari orasida "toza, yorqin" asosli gidronimik tur qayd etilgan. Semantik jihatdan mahsuldor kelt tipi Glan nemischa Lauter < qadimgi [h]uttar "sof, tiniq" sermahsul turiga mos keladi. -itz bilan slavyan makrogidronimlari kamchilikni tashkil etadi: nemis gidronimiyasida *Regnitz, Pulsnitz* kabi jami oltita hosila mavjud [4].

Xronologik jihatdan ildiz gidronimlari -aha qo'shma birikmalar bilan bir davrda paydo bo'lgan. Morfologik va so'z yasalishi nuqtai nazaridan bu nomlar asosli sifatlardir. Murakkab gidronimlar orasida -bax asosli aniqlovchi birikmalar ustunlik qiladi. Saralovchilar suv ob'ektlarini fizik-geografik xususiyatlarining ko'rsatkichlari bilan asoslashadi: *Bogenbax, Iserbax, Erdbax*. Murakkab gidronimlar orasidagi mahsuldor tuzilma tiplari suv havzasining kattaligi, fazoviy holati va belgilanishini bildiruvchi aniq va individual sifatlovchili atributiv onim nominatsiyalar bo'lib *Große Aue, Obere Argen, Schwarze/Weiße Regen* kabilardir [5].

Xulosa qilib aytganda, gidronimlar — yirik suv havzalari nomlarining semantikasi va tuzilishini o'rganish nemis toponimikasini o'rganishga qo'shilgan hissa bo'lib, bu onomastikon toifasining shakllanishiga oydinlik kiritish, borligini aniqlash imkonini beradi. Qadim zamonlardan meros bo'lib qolgan turli davrlardagi elementlar, ularning tizimli tabiati, bu substrat gidronimlarining hozirgi vaqtda qabul qilingan va tushunilgan me'yor va modellarga mos kelishiga yordam beradi.

Semantik-stratigrafik va strukturaviy onomastik tadqiqotlar ham tilshunoslik ham tarix uchun muhim ahamiyatga egadir. Geografik va tarixiy voqe'lik bilan shug'ullanuvchi onomastika tilshunoslikni

turdosh fanlar – geografiya, tarix, arxeologiya, sotsiologiya, madaniyatshunoslik bilan bog‘laydigan ilmiy fan bo‘lib hisoblanadi [6].

Nemis gidronomiyasini o‘rganish nemis leksikasining tuzilishi, uning semantikasi, stratigrafiyasi, tuzilishi va lingvokulturologiyasini o‘rganish nuqtai nazaridan yuqoridagi xulosalar chiqarish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Schmid W.P. Die alteuropäische Hydronymie: Stand und Aufgaben ihrer Erforschung//Beitr. zur Namenforschung NF 16, 1981. S. 1-12.
2. Krahe H. Sprache und Vorzeit. 1954. S.46.
3. Koß G. Namenforschung: Eine Einführung in die Onomastik. Tübingen, 1990. S.124
4. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. — М.: наука, 1973. — 366 с.
5. Greule A. Arbeits- und Darstellungstechniken des deutschen Gewässernamenbuchs. Ziegler-Windberger-Heidenkummer 2011. S.117-126.
6. Бозорова Р. Ш. “Сув” сўзи билан боғлиқ фразеологик бирликларнинг немис, ўзбек ва рус тилларидаги таҳлили //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 277-282.
7. Бозорова Р. Ш. Сув билан боғлиқ жой номларининг лисоний қатламлари таҳлили //Results of National Scientific Research International Journal. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 112-118.
8. Bozorova R. S. Interpretation of poetonims in the novel by Johann Wolfgang Goethe “The sufferings of young Werther” //scientific bulletin of Namangan State University. – 2019. – Т. 1. – №. 12. – С. 182-185.
9. Bozorova R. Гидропозетонимларнинг немис, ўзбек ва рус тилларидаги фразеологик бирликларда акс этиши //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2022. – т. 26. – №. 26.
10. Sharopovna B. R. Nomlarni tadqiq qilishda turli yondashuvlar //Miasto Przyszłości. – 2022. – Т. 30. – С. 337-339.